

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/1 2022 s. 1-15, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ESKİ UYGUR HUKUK VESİKALARINDAKİ İŞARETLİ (/Ø/) GÖREV ÖGELERİ*

Nazmi ŞEN**

Geliş Tarihi: Ocak, 2022

Kabul Tarihi: Mart, 2022

Öz

II. Köktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra Uygurlar Türk boy ve topluluklarını egemenlikleri altına alarak Ötüken Uygur Devleti'ni kurmuştur. 762 yılında Böğü Kağan'ın Manihaizmi devlet dini olarak kabul etmesiyle Uygur sosyal ve kültürel hayatında köklü değişiklikler ortaya çıkar. Özellikle konargöçer yaşam biçimi yerini yerleşik hayata; Tengricilik ise yerini Manihaizme, Budizme, İslamiyete ve Hristiyanlığa bırakır. Yeni ve farklı dinlerin etkisiyle Eski Uygur Türkçesine yapılan çeviriler büyük bir dinî edebiyatın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Eski Uygur Türkçesi döneminde dinî edebiyatın dışında din dışı konularda da yazılmış metinler bulunmaktadır. Şüphesiz bunların içerisinde Türk sayı sistemi, tarih anlayışı, söz varlığı, hukuk ve tarım terimleri, yaşayış ve inanış biçimi, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler içeren eski Uygur hukuk vesikaları önem arz etmektedir. Formel metinler olan bu belgelerdeki işaretli (/Ø/) görev ögelerini tespit etmeyi amaçlayan bu yazıda önce hukuk vesikaları hakkında bilgi verilerek ardından "kolaylık ve anlaşılabilirlik" ilkeleri gereği görevlerini yanındaki anlam veya görev ögelerine devrederek düşen ya da ögeler karşısında işaretli kullanılan görev ögeleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Uygur hukuk vesikaları, anlamlı dil ögesi, görevli dil ögesi, işaretli görev ögesi.

UNMARKED FUNCTIONAL ELEMENTS IN THE OLD UYGHUR LAW DOCUMENTS

Abstract

After the fall of the II. Köktürk State, the Uyghurs took the Turkish tribe and communities under their rule and established the Uyghur State in Ötüken. In 762, when Böğü Kagan accepted Manihaism as the state religion, fundamental changes occurred in Uyghur social and cultural life. In particular, the migrant settler way of life is replaced by a settled life, and Tengrism is replaced by Manihaism, Buddhism, Islam and Christianity. Translations into Old Uyghur Turkic under the influence of new and different religions have led to the emergence of a large religious literature. In addition to religious literature, there are texts written on non-religious topics during the old Uyghur Turkic period. Undoubtedly, the old Uyghur law documents, which contain important information about the Turkic number system, conception of history, vocabulary, law and agricultural terms, lifestyle and belief, social, cultural and economic situation of the society, are important. In this article, which aims to determine the unmarked (/Ø/) functional elements task elements in these

* Bu makale hazırlanmakta olan "Eski Uygur Hukuk Vesikalarının Söz Dizimi" adlı doktora tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

** Öğr. Gör.; Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili Bölümü (TÖMER), nazmi.sen@balikesir.edu.tr

documents, which are formal texts, firstly, information about law documents is given, and then, according to the principles of "convenience and intelligibility", task elements that are dropped by transferring their duties to the next meaningful or functional elements or used unmarked against the elements examined.

Keywords: The old Uyghur law documents, meaningful language element, functional language element, unmarked functional element.

Giriş

Eski Uygur Türkçesi dönemi, Türkçenin tarihî devirlerine bakıldığında oluşturulan eserlerin hacmiyle ve çeşitliliğiyle ön plana çıkmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren eski Uygur kentlerine yapılan ilmî seyahatler sonucunda birçok eser ve belge dünyanın çeşitli ülkelerine götürülerek incelenip yayımlanmıştır. Yayımlanan eserler araştırmacılar tarafından şöyle gruplandırılmıştır: Budist çevreye ait Uygur eserleri, Manihaist çevreye ait Uygur eserleri, Hristiyan çevreye ait Uygur eserleri, İslamî çevreye ait Uygur eserleri, din dışı konuları içeren Uygur eserleri (Tezcan, 1978, s. 271-323; Sertkaya, Alyılmaz ve Battulga, 2001, s. 15-284; Ercilasun, 2004, s. 242-263; Alyılmaz, 2013, s. 2-8; Alyılmaz, 2015, s. 182-216).

Din dışı konularda yazılmış eserleri içeriklerine göre özel mektuplar, hukuk belgeleri, gök bilim, takvim ve yıldız falı üzerine metinler, büyü kitapları, sağlık bilgisi üzerine metinler, atasözleri ve duvar yazıları olarak sınıflandırmak mümkündür.

20. yüzyıl başlarında Fin, Rus, İngiliz, Alman, Japon, Fransız ve Çinli araştırmacıların Doğu Türkistan bölgesine düzenlediği araştırma ve arkeoloji gezileri sonucunda sivil belgeler gün yüzüne çıkartılmıştır (Özyetgin, 2014, s. 20). Keşfedilen sivil belge koleksiyonları Berlin Leningrad, Kyoto, Londra, Paris, Helsinki, Pekin, Urumçi ve İstanbul'da bulunmaktadır (Arat, 1987, s. 13-18; Clark, 1975, s. 51-65). Anılan sivil belgeler içerisinde bulunan eski Uygur hukuk vesikaları eski Türk dili ve kültürü için eşsiz kaynaklardır. Evrensel değerler taşıyan vesikalardaki imza ve damgalar adalet sisteminin güvenilirliğini artırmıştır. Türk boy ve topluluklarının henüz yazıyı kullanmadıkları dönemlerde taşlara bildirişim amacıyla kazıdığı damgaların yazıyı kullanmaya başladıktan sonra da farklı bir işlevle vesikalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Vesikaların kâğıda yazılması eski Türk kültürünün ve medeniyetinin yüksek seviyesini ortaya koymaktadır. Vesikaların yapısı hemen hemen aynıdır ve vesikalarda giriş, gelişme, sonuç bölümleri bulunmaktadır. Vesikalar kendi içerisindeki kalıp sözlerle kendi geleneğini oluşturmuştur. Bir çeşit formel metinler olarak adlandırılacak bu belgelerin ifade ettiği kavramların oluşumu için aynı atasözlerindeki gibi 2000-3000 yıllık bir süreye ihtiyaç vardır. Vesikalar diğer Türk devletlerindeki hukuk sisteminin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Eski Uygur hukuk vesikaları birçok araştırmacı tarafından tasnif edilmiştir.¹ Bu yazıda vesikaların sınıflandırılmasında N. YAMADA'nın tasnifine bağlı kalınmış olup belgeler içeriklerine göre; satış (Sa), değiştirme (Ex), kiralama (RH), ödünç alma (Lo), evlât edinme (Ad),

¹ Eski Uygur Hukuk Vesikaları ile ilgili yapılan tasnifler için bk. R. R. Arat (1987). *Makaleler*. (haz. Osman Fikri SERTKAYA), C 1. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü; L. Clark (1975). *Introduction to the Uyghur Civil Document of East Turkestan (13th-14th CC.)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Indiana: Indiana University; Ö. İzgi (1987). *Uygurların siyasi ve kültürel tarihi (hukuk vesikalarına göre)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları; N. Yamada (1993). *Uigurubun keiyaku monjo shūsei. Sammlung uigurischer Kontrakte*. (haz. Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umemura, Takao Moriyasu), C II: Textband. Texte in Transkription und Übersetzung, Bemerkungen, Listen, Bibliographie und Wörterverzeichnis; S. C. Raschmann (2009). *Altürkische handschriften teil 14, dokumente teil 2*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

rehin verme (PI), azat etme (Em), vasiyetler (WP), karışık belgeler (Mi) olmak üzere dokuz gruba ayrılmıştır.

Özel hukukun Uygurlardaki gelişimini gözler önüne seren bu vesikaların düzeninin çoğunlukla ortak olduğu belirlenmiştir. R. R. ARAT, vesikaları on bir maddede formülleştirmiştir. Buna göre vesikalar:

1. Tarih²
2. Vesikalarda adları geçen şahıslar
3. Mukavele yapılmasının sebepleri
4. Anlaşmanın mevzuu, mahiyeti ve mukabilinde verilen bedelin tespiti
5. Bedelin ödeme usul ve şartları
6. Borçlu meydana bulunmadığı takdirde, onun yerine geçecek kimselerin tasrihi
7. Mukavele şartlarının korunması ve buna itirazda bulunabilecek kimselerin zikri
8. Anlaşmayı bozmak isteyenlere karşı alınan tedbirler
9. Mukavele yapan taraflar ve şahitlerin zikri
10. Mukavelenin metnini kaleme alan şahsın zikri
11. Vesikalarda imza ve mühürler (Arat, 1987, s. 533-534) düzeninde oluşturulmuştur.

Edebî metin özelliği taşıyan eserlerde az sözle çok şey anlatma, sanatsal bir dil kullanma, vezinde hata yapmama gibi nedenlerle de işaretli görev öğeleri kullanılmıştır. Ancak eski Uygur hukuk vesikaları gibi resmî nitelik taşıyan, sanat yapma kaygısından uzak işlevsel anlaşma metinlerinde “en az çaba” ilkesi gereği işaretli görev öğelerinin kullanımı konuyu ilgi çekici kılmaktadır.

Türkçede dil öğeleri, anlamlı dil öğeleri ve görevli dil öğeleri olmak üzere ikiye ayrılır.

Anlamlı elemanlar **kök**, **köken**, **gövde**, **sözcük grubu** ve **cümleden** oluşurken, görevli elemanlar **içe ve dışa dönük görev öğeleri** olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. İçe dönük görev öğeleri, üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişkinin geçiciliğine, kalıcılığına, başka bir ifadeyle üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kavram işareti oluşturup oluşturmamalarına ve işlevlerine göre sınıflandırılır. Üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişki sadece kullandıkları cümleyle sınırlı / geçici olan ve yeni bir kavram işareti oluşturmayan dışa dönük görev öğeleri ise, Türkçe’de **ek**, **ek+ek**, **edat** ve **ek+edat** olmak üzere dört farklı şekilde görülür ya da işaretli (/+Ø/) olarak kullanılır (Mert, 2008, s. 1-2).

Eksilti³, eksiltim, düşürme, düşüm, sıfır birim, elips olarak değişik terimlerle karşılanan (Hunutlu, 2019, s. 786) işaretli görev öğeleri hakkında farklı tanımlar yapılmıştır. G. KARAAĞAÇ’a göre *eksilti*; “dil her düzleminde görülen bir olaydır. Bu yüzden eksiltme, ses, söz, ek veya cümle ögesi eksiltmesi gibi çok değişik yapıda ortaya çıkabilir.” (Karaağaç, 2013, s. 366).

² Vesikalar 12 Hayvanlı Türk Takvimi’ne göre tarihlendirilmiştir.

³Eksiltinin anlaşılabilir, tamamlanabilir ya da kestirilebilir (reco-yerable) olması, bağlamda, eksilti taşımayan yapıları gerekli kılar (Uzun, 1990, s. 142).

Z. KORKMAZ, eksiltim adı altında değerlendirdiği işaretli görev ögelerini “anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı ögelerinin atılıp eksiltilecek kullanılması olayı. Bu olayda, bazı ses veya kelimeler atılmış olduğu hâlde, anlamı aksatmayan kendine özgü bir dil biçimlenmesi, bir biçim bütünlüğü vardır.” şeklinde açıklamıştır (Korkmaz, 2003, s. 81).

E. GEMALMAZ, işaretli görev ögeleri hakkında şu bilgileri vermiştir:

Bireşimli (*synthétique*) bir dil olan Türkçe anlam ögelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev ögelerini de sürekli, anlam ögelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleşme gerçekleştirilirken dillerin gelişmesini sürekli etkileyen **kolaylık** (*économie*) ve **anlaşılabilirlik** (*compréhensibilité*) kanunları gereği bu görev ögeleri zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında **işaretsiz** (*non-maryitesiyeué*) kalmışlardır (Gemalmaz, 2010, s. 275).

1. Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Genel Anlamlı Dil Ögelerinde Bulunan İşaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri

1.1. Belirtisiz İsim Tamlamalarında Bulunan İşaretsiz Görev Ögeleri

Anlamlı ve görevli parçalara ayrılamayan yapılara **kök** denir. Türkçede yeni bir kavram işareti oluşturmanın çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın köklere görevli dil ögelerini (ekler) getirerek kalıcı kavram işaretleme işlemi gerçekleştirmektir. Ancak anılan yöntemin yetersiz kaldığı durumlarda iki veya daha fazla anlam ögesi bir araya getirilerek yeni kavramlar ortaya çıkarılabilir. “Zira anlamlı elemanlar arasında yer alan boşluk (space) sözcüğün telaffuzunu, insan beyninin algılamasını kolaylaştırmakta; sözcüğün anlaşılabilirliğini de artırmaktadır. Türkçede bu bağlamda geliştirilen birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleme metotlarının başında belirtisiz isim tamlamaları gelmektedir.” (Mert, 2008, s. 4). Bu kavram işaretleme yönteminin ortaya çıkışının sebebi E. GEMALMAZ’ın şu tespitinde yer almaktadır:

Dil ögelerinin taşıdıkları bilgi yükleri, kendilerini oluşturan fonetik veya grafik işaretlere dilin öngördüğü ölçüye göre bölüştürülmüştür. Bu bakımdan, bir dil ögesini oluşturan ses veya harf sayısı arttıkça her ses veya harf üzerine düşen bilgi yükü; yine bir anlam ögesini oluşturan anlam ve görev ögelerinin sayısı arttıkça anlam ve görev ögeleri üzerine düşen bilgi yükü azalır (Gemalmaz, 2010, s. 183).

Belirtisiz isim **tamlamaları [sıfatlarıyla birlikte] tamlayan isim + Ø + tamlanan isim + tamlanan (belirtilen) eki** kuruluşlarıyla bir niteleme grubu oluşturmaktadır (Gemalmaz, 2010, s. 254).

koço+Ø kidini: koço pazarı

koço kidininde yorır iki uçı kinlig otra yirte tamgalig yüz kanpuğa üzüşdümüz: *Koço pazarında geçerli iki ucu aynı bağlı, orta yerde damgalı yüz kuanpuya anlaştık* (Sa 01 / 4-5).

süt+Ø sevinçi: süt sevinci (yetiştirme bedeli)

it yıl bir y(i)rminç ay altı otuzka maña kaytsu tutunça yunlaklık t(a)var k(e)rgek bolup titsu atl(1)g oglumnı çintsu ayakğa tegimligke **süt sevinçi** yarım yastuk alıp ogulluk birtim: *Köpek yıl(ının) on birinci ay(ının) yirmi altı(sın)da bana Kaytsu Tutun’a kullanmak için hayvan gerek*

olup Titsu adlı oğlumu saygıdeğer Çintsu'ya yetiştirme bedeli yarım yastık alıp evlatlık verdim (Ad 01 / 1-4).

yir+Ø bitigi: yer senedi

tarhannıñ **yir bitigi** ol: *Tarkan'ın yer senedir* (Sa 01 / 20).

koço+Ø begi: koço beyi

balık+Ø begi: şehir beyi

koço beginge bir at **balık beginge** bir ud birip ağır kıy(ı)nka tegzün: *Koço beyine bir at şehir beyine bir sığır verip ağır cezaya çarptırılınsın* (Wp 02 / 15-16).

1.2. Fiil Deyimlerinde Bulunan İşaretsiz Görev Ögeleri

Fiil deyimleri, belirtisiz isim tamlamaları gibi birden fazla anlam ögesinden oluşur ve genel anlamlı kavramları ifade etmektedir. Türkçenin hem yapısı hem de sosyokültürel boyutu hakkında önemli bilgiler veren fiil deyimleri, tıpkı dualar (alkışlar), beddualar (kargışlar), yeminler (andlar), övgüler ve sövgüler gibi kalıplaşmış dil ögeleridir (Alyılmaz, 2003, s. 148-149). Fiil deyimleri; **zarf + fiilden kurulu fiil deyimleri** ve **belirtisiz nesne + fiilden kurulu fiil deyimleri** olmak üzere gruplandırılmıştır. Belirtisiz nesne + fiilden kurulu fiil deyimlerinde işaretsiz görev ögesi bulunmaktadır.

1.2.1. Belirtisiz Nesne + Fiilden Oluşan Fiil Deyimleri

Nesne + (bünyesinde nesne barındıran) fiilden oluşan yapılar Türkçenin tarihî süreci içinde ilk dönemlerde sık kullanımları sebebiyle âdeta kalıplaşarak fiil deyimi oluşturmuşlardır (Alyılmaz, 2017, s. 20). Belirtisiz nesnenin işaretsiz kullanımıyla oluşan bu fiil deyimiyle ilgili vesikalarda iki örnek bulunmaktadır.

tarıg+Ø tarı-: ekin ek-, tarla sür-

tavişgan yıl aram ay bir yañıka men aram k(a)ya kınısun birle yuñlaklık ço k(e)rgek bolup töküzteki **tarıg tarımağka** yirni altmış aqka apamka on iki sıtır ço yaqasın iligte alıp birürmen: *Tavşan yıl(ının) birinci ay(ının) ilk gün(ün)de ben Aram Kaya(ya), Kınısun ile kullanmak için çao gerek olduğundan Töküz'deki ekin ekmek için (olan) yeri Altmış Ak'a, dedeme on iki sıtır çao kira (bedeliyle) elden alıp veririm* (RH 03 / 1-5).

iş+Ø işlet-: iş işle-, iş yaptır-

ev teg yogun **iş işletser** men ilnin tutug yañınça birürmen: *Evdeki gibi yoğun (çok) iş yaptırırsam ülkenin rehin hukuğuna göre veririm* (P1 02 / 7-8).

1.3. Niteleme Sıfatı + İsim'den Kurulu Tamlamalarda Bulunan İşaretsiz Görev Ögeleri

Eski Uygur hukuk vesikalarında niteleme sıfatı ile isim arasındaki ilişkiyi gösteren dışa dönük bir görev ögesi bulunmamaktadır.

ulug+Ø yol: büyük yol

kündün yıñaq **ulug yol** adırar: *Güney tarafından büyük yol ayırır* (Sa 05 / 9).

kalın+Ø böz: kalın pamuk kumaş

kutlug temürtin yüz elig **kalın böz** aldımız: *Kutluk Temür'den yüz elli kalın pamuk kumaş aldık* (Sa 28 / 5-6).

boş+Ø bitig: boş belge

burhan kılı atl(1)g ogulanka ögke kaçka buyanı tegzün tip **boş bitig** birtim: *Burhan Kılı adlı erkek çocuğa anne(si)ne baba(sı)na sevabı ulaşsın diye boş belge (azat etme belgesi) verdim* (Wp 02 / 5-6-7).

2. İsim ve Fiil Tabanlarında Bulunan İşaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri

Eski Uygur hukuk vesikalarında isimler teklik, çokluk ve genellik; fiiller ise olumluluk, olumsuzluk ve genellik şekillerine girerek tabanlaşırlar. İşaretsiz görev ögeleri isimlerin teklik ve genellik tabanlarında; fiillerin ise olumluluk ve genellik tabanlarında işaretsiz (/Ø/) olarak kullanılmaktadır.

2.1. İşaretsiz Görev Ögesinin İsimlerde Teklik İşareti Olarak Kullanımı

Vesikalarda, isimlerin çokluk şekilleri eklerle ifade edilirken isimlerin teklik⁴ şekilleri işaretsizdir.

ozmış togrıl+Ø: ozmış togrıl

basa togrıl+Ø: basa togrıl

küskü yıl üçünç ay altı yangıka maña **ozmış togrıl**ka yunlaklık kümüş k(e)rgek bolup öz borluğumnu **basa togrıl**ka toguru tomlıtu sattım: *Fare yıl(ının) üçüncü ay(ının) altı(ncı) gün(ün)de bana Ozmış Toğrıl'a kullanmak için gümüş gerek olup kendi üzüm bağımy Basa Toğrıl'a doğrudan sattım* (Sa 05 / 1-2-3).

berk togan+Ø: berk togan

açariniñ **berk toğanta**kı bir eñiz yirin anuqka tuttum: *Açari'nin Berk Togan'daki bir eniz yerini hazırlamak üzere tuttum (kiraladım)* (RH 09 / 2-3-4).

2.2. İşaretsiz Görev Ögesinin İsimlerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı

İsimlerin genel kullanımlarını gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Genellik ifadesi genellikle anlamı kuvvetlendiren, anlamın kapsamını genişleten deyim, atasözü, kalıplaşmış söz grupları vs. seviyesinde ortaya çıkar (Alyılmaz, 1994, s. 41-42).

karabaş+Ø: köle

men külüg tintançniñ kam kadaşım oglum kızım bu **karabaş**ig ayıtsar isteser savları yorımazun: *ben Külüg Tintanç'ın akrabam, oğlum, kızım, bu köleyi sorarsa isterse sözleri geçersiz olsun* (Sa 19 / 10-11-12).

borluğ+Ø: üzüm bağı

yir+Ø: yer

⁴ C. ALYILMAZ, "Zamir n'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?" isimli makalesinde Türkçede isimlerin teklik şekillerini gösteren bir /+n/ biçim biriminin olduğunu; bunun zamanla işaretsiz morfeme dönüştüğünü, şahıs zamirlerinde ve bazı sözcüklerde bu görev ögesinin izlerine rastlandığını ifade etmektedir. (Alyılmaz, 1999 s. 411). Türkçede tekliğin ifadesinde kullanılan /+n/ görev ögesi be+n, se+n, alın, karın, burun, boyun gibi tekil anlamlı sözcüklerin sonunda bulunmaktadır (Mert, 2008, s. 6).

suv+Ø: su

ev+Ø bark+Ø: ev bark

bu küntin minçe bu **borluq**ka **yirke** **suv**ka **evke** **bark**ka vapso tu erklig bolzun: *Bu günden sonra bu üzüm bağına, yere, suya eve barka Vapso Tu sahip olsun* (Sa 12 / 12-13).

2.3. İşaretsiz Görev Ögesinin Fiillerde Olumluluk İşareti Olarak Kullanımı

Türkçede fiillerin olumlu şekilleri işaretsizdir. Olumlu fiil yapılarını olumsuzluk eki almayan ve olumsuzluk anlamı taşımayan fiiller oluştururlar (Alyılmaz, 1994, s. 43).

bir-Ø-: ver-

bu yirniñ satığı biş bözni men mısır tükel s(a)n(a)p **birdim** men: *Bu yernin satış (bedeli) beş pamuk kumaşı ben Mısır tamamen (eksiksiz) sayıp verdim* (Sa 14 / 6-7).

al-Ø-: al-

toñuz yıl ikinti ay altı otuzka maña şivsadu tutuğa kümiş kergek bolup şinsun şalite on s(1)tır kümiş **altım**: *Domuz yıl(ının) ikinci ay(ının) yirmi altı(sın)da bana Şivsadu Tutun'a gümüş gerek olup Şinsun Şali'den on sıtır gümüş aldım* (Lo 10 / 1-4).

biti-Ø-: yaz-

men tegirçi **bitidim**: *ben Tegirçi yazdım* (Mi 13 / 7).

2.4. İşaretsiz Görev Ögesinin Fiillerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı

Eski Uygur hukuk vesikalarında fiillerin genelliğini gösteren özel bir ek bulunmamaktadır. Fiil kök veya gövdelerinden isim / isim soylu sözcük (isim, sıfat, zarf, edat vs.) türeten bazı eklerin fiillerin olumsuz şekillerine eklenememesi, bu tür yapılarda fiillerin genel kullanımlarının esas alındığını göstermektedir (Alyılmaz, 1994, s. 45).

sat-Ø-ıg: satış

satıgın inçe sözleşdimiz: *satışı şöyle konuştuğuk* (Sa 01 / 3).

tanu-Ø-k: tanık, şahit

bu savda tanuq içim er: *Bu söze tanık İçim Er'(dir)* (Lo 17 / 7).

biti-Ø-g: senet

bu **bitig** kılmış kün üze men kutlug taş üç yüz biş otuz künpunı bir eksüksüz tükel s(a)n(a)p birtim: *Bu senet yapılan günde ben Kutlug Taş 325 kuanpuyu eksiksiz tamamen sayıp verdim* (Sa 02 / 6-7-8).

3. Kavram İlişkilerinde Bulunan İşaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri

Genel anlamlı ögelerin dışa dönük görev ögeleri⁵ vasıtasıyla birbirleriyle geçici ilişkilerini ortaya koyan kavram ilişkileri isim ve fiil olmak üzere iki kategoride incelenir. “Bu kuruluşlar sürekli kavram ifadesi taşıyan kuruluşlardan farklı olarak dili kullananların bütünü için

⁵ İsimlerin üzerine gelen dışa dönük görevli dil ögeleri /+Ø/, ek, ek+ek, ek+edat ve edat şeklindedir. İsimlerin üzerine gelen dışa dönük görevli dil ögeleri “üzerlerine geldikleri isim ya da isim grubu ile eylem arasındaki sentaktik ilişkiyi sağlarlar ve üzerlerine geldikleri sözcük ya da sözcük grubuyla birlikte eylemi zaman, yer, ayrılma, sebep, vasıta, hedef, sınırlandırma, karşıtlık vb. açılardan belirli kılarlar. Yani isim soylu sözcükleri yüklem için özel belirleyicileri / açıklayıcıları / tümleçleri yaparlar.” (Alyılmaz, 2010, s. 113).

değil haberleşenlerin belli bir kesimi için geçerlidir. Dolayısıyla taşıdıkları ifade de genel değil, nisbîdir.” (Gemalmaz, 1982, s. 135).

3.1. İşaretsiz Görev Ögelerinin İsim Çekiminde Kullanımı

3.1.1. İşaretsiz Görev Ögesinin III. Şahıs İyelik Eki Olarak Kullanılması⁶

III. şahıs iyelik eki Türkçede işaretsiz olarak kullanılmıştır. Ekonomiklik ve anlaşılabilirlik kanunları gereği Türkçe I. ve II. şahısları iyelik yönünden işaretlerken III. şahısları işaretlememiştir.

bu yirniñ sıçı+sı+Ø: bu yerin sınırı

bu yirniñ sıçısı örü yıñaq ögen adırar: *Bu yerin sınırı(nı) kuzey taraf(taki) su kanalı ayırır* (Sa 02 / 9).

öz+i+Ø: kendisi

taplasa özi tutzun taplamasa adın kişiğe satzun: *İsterse kendisi kullansın istemezse başka kişiye satsın* (Sa 28 / 13-14).

tağıgu yıl+Ø+Ø: tavuk yılı

tağıgu yıl ikinti ay sekiz y(i)g(i)mike maña ilçike tarıg tarıgu yir kergek bolup qayımtunıñ yol togantaki yarım eñiz yirin anuqka tuttum: *Tavuk yıl(inin) ikinci ay(inin) on sekiz(in)de bana İlçik'e ekin ekmek için yer gerek olup Kayımtu'nun Yol Togan'daki yarım eniz yerini kiraladım* (RH 07 / 1-4).

3.1.2. Belirten Ekinin İşaretsiz Kullanımı

Belirtili isim tamlamalarında belirten ve belirtilen arasındaki ilişkiyi sağlayan görev ögesinin işlevi 1/1 ihtimal ile anlaşılabilirdiği için işaretsiz kullanıldığı da görülür (Mert, 2008, s. 10).

bu yir+Ø satıgı: bu yer(in) satışı (satış bedeli)

bu yir satıgı otuz tas bözni bitig kılmış kün üze men kuus t(e)mür tükkel birtim: *Bu yer(in) satış bedeli otuz tas pamuk kumaşı senedin yapıldığı günde ben Kuus Temür eksiksiz verdim* (Sa 09 / 9-10-11).

lükçün+Ø kidini: Lükçün pazarı

lükçün kidini yorır bözüg tükkel altım: *Lükçün pazarında geçerli pamuk kumaşı eksiksiz aldım* (Mi 16 / 3-4).

toyıçaq+Ø yiri: toyıçaq(ın) yeri

bu yirniñ sıçısı örü yıñaq ögen adırar öngtün yıñaq **toyıçaq yiri** adırar: *Bu yerin sınırı(nı) kuzey tarafından su kanalı ayırır. Doğu tarafından Toyıçaq'(in) yeri ayırır* (Sa 02 / 9-10).

3.1.3. Belirtilen Ekinin İşaretsiz Kullanımı

İsim tamlamalarının belirten / tamlanan unsurundaki belirten eki yüksek orandaki anlaşılabilirlik düzeyinden dolayı vesikalardaki bazı tamlamalarda işaretsiz kullanılmıştır.

⁶ E. GEMALMAZ, Türkçede III. şahıs iyelik ekinin işaretsiz hâl eklerinden önce geldiğinde işaretsiz olduğunu ve bugüne kadar III. şahıs iyelik eki olarak kabul edilen bu ekin belirtilen eki olduğunu kaydetmektedir.

koço balık+Ø: koço şehir(i)

koço balık ayguçığa bir kümüş yastuk birip ağır kıynka tegzünler: *Koço şehir(i) hazinedarına bir gümüş yastuk verip ağır cezaya çarptırılınsınlar* (Mi 01 / 19-20).

taysan borluk+Ø: taysan bağ(i)

koçotakı **taysan borluk** balık borluk taşın kaç bölük yirniş satığı altı yüz yastuk çao içindin yüz yastuk birip kalgan biş yüz yastuk çao kaldı: *Koço'daki Taysan üzüm bağı (ve) şehir(deki) üzüm bağı dışında birkaç parça yerin bedeli altı yüz yastık çao içinden yüz yastık verip kalan(dan) beş yüz yastık çao kaldı* (Mi 17 / 3-6).

3.2. Hâl Kategorisinde Bulunan İşaretsiz Görev Ögeleri

Hâl isimler arasında belirten-belirtilen veya niteleyen-nitelenen, isimlerle yüklem fiil arasında da belirten-belirtilen ilişkisi kurmaya yarayan bir dil bilgisi ulamıdır (Börekçi, 2000). Türkçede farklı terimlerle ifade edilen asıl işlevi yüklem özel ve geçici açıklayıcıları, belirleyicileri olan tümleçleri yapmak olan hâl kategorisinde / ad durum kategorisinde (Alyılmaz, 2010, s. 120) ismin durumları ifade edilirken işaretsiz görev ögelerinden de yararlanılmıştır.

3.2.1. İşaretsiz Görev Ögesinin Özne Hâlinde Kullanımı

Türkçede özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi gösteren özel bir ek bulunmamaktadır.

mısır+Ø: mısır

bu dört sığılıg yirke miş yıl tümen künke tegi **mısır** erklig bolzun: *Bu dört sınırlı yere bin yıl on bin güne dek Mısır sahip olsun* (Sa 14 / 11-15).

kişim tüzük+Ø: eşim tüzük

birginçe yok bar bolsar men **kişim**⁷ **tüzük** köni birzün: *Verinceye kadar ortadan kaybolursam eşim Tüzük doğru bir şekilde versin* (Lo 07 / 6-7-8).

men öz kana tu+Ø: ben kendi(m) kana tu

men öz kana tu ayıtıp bitidim: *Ben kendi(m) Kana Tu sorup yazdım* (Mi 05 / 10-11).

3.2.2. Nesne Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

Eski Uygur hukuk vesikalarında nesne hâlinin hem nesne hâlini ifade eden görev elemanlarıyla (/+°G/, /+nI/ ve /+°n/) hem de işaretsiz (/Ø/) kullanımı bulunmaktadır.

bitig+Ø: senet

koyn yıl aram ay on yañığa men taşık turıka **bitig** birür men: *Koyun yıl(ının) birinci ay(ının) on(uncu) gün(ün)de ben Taşık Turık'a senet (vesika) veriyorum* (Mi 19 / 1-2).

iki şıg tarıg+Ø: iki şıg tahıl

üç şıg yür+Ø: üç şıg mısır

⁷ Eski Türkçede kadınla ilgili birçok kavram işareti bulunmaktadır. Söz konusu kavram işaretlerinden *açı, ana, ebçi, ebçi kişi, ece, eçe, eget, egetlig eke, karabaş, ekek, ekek işler, emiklig, ersek, karabaş, katun, kelin, kırkın, kurnak, kız, kişi, koduz, kunçuy, kurtga, küng, oynaş, ög, özü, singil, tişi, tişi kişi, tul, tul uragut, uragut, yotuz...* farklı özelliklere ve farklı statülere sahip kadınlar için kullanılmıştır (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2014, s. 5).

bu udnıñ tereñge küz yañıta **iki şıg tarıg üç şıg yür** birürmen: *Bu sığırın kira bedeli(ni) güz mevsiminde iki şıg tahl (ve) üç şıg mısır (olarak) veririm* (RH 14 / 6-9).

kuvpar+Ø: para cezası

bu savta kayusı ağısarbiz üçer yüz bişer otuz ku(a)npu içre **kuvpar** birüşürbiz: *Bu sözden hangimiz dönersek (cayarsak) biz 325'er kuanpu içeriye (hazineye) para cezası verimiz* (Sa 03 / 25-26).

3.2.3. Belirten Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

Belirten ile belirtilen arasındaki ilişkiyi sağlayan bu hâl, vesikalarda bazen işaretsiz olarak kullanılmıştır.

koyn+Ø yıl+Ø: koyun yıl(ı)

koyn yıl aram ay on yañıka men taşık turıka bitig birür men: *Koyun yıl(ının) birinci ay(ının) on(uncu) gün(ün)de ben Taşık Turık'a senet (vesika) veriyorum* (Mi 19 / 1-2).

bu yir+Ø satığı: bu yerin satışı (satış bedeli)

bu **yir satığı** otuz tas bözni bitig kılmış kün üze men kuus t(e)mür tükel birtim: *Bu yer(in) satış bedeli otuz işlenmemiş pamuk kumaşı senedin yapıldığı günde ben Kuus Temür tamamen (eksiksiz) verdim* (Sa 09 / 9-10-11).

lükçüñ+Ø kidini: lükçüñ pazarı

lükçüñ kidini yorır bözüg tükel altım: *Lükçün pazarında geçerli pamuk kumaşı eksiksiz aldım* (Mi 16 / 3-4).

3.2.4. Belirtilen Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

İyesi belli olan varlığın belirtili olduğunu gösteren belirtilen hâli eki vesikalarda bazı örneklerde işaretsiz durumdadır.

koço+Ø balık+Ø: koço şehir(i)

koço balık ayguçıka bir kümüş yastuk birip ağır kıynka tegzünler: *Koço şehir(i) hazinedarına bir gümüş yastuk verip ağır cezaya çarptırılınsınlar* (Mi 01 / 19-20).

bars+Ø yıl+Ø: kaplan yıl(ının)

bars yıl törtünç ay y(i)g(i)rmike maña tölek temürke sanlıg tıyuktaki taş köprügnüñ öñdün sınarkı tegzintürü tamlıg kavlalıkımnı yine çağgur ağıztağı yiti kürilig yirimni yine törtkil çugdağı tört şıg yirimni yine povu kıradaki üstün çeçeklikdeki altı şıg yirimni yine altın çeçeklikdeki tört şıg yirimni ...: *Kaplan yıl(ının) dördüncü ay(ının) yirmi(sin)de bana Tölek Temür'e ait Tıyuk'daki taş köprüünün Doğu'dan (doğu tarafında) çevrilmiş duvarlı sebzeliğimi yine Çağgur Ağız'daki yedi kürilik yerimi yine Törtkil Çug'daki dört şıg yerimi yine Povu Kıra'daki yukarı çiçeklikteki altı şıg yerimi yine aşağı çiçeklikteki dört şıg yerimi ...* (Mi 28 / 1-6).

3.2.5. Zamanda Bulunma Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

Bulunma hâli ad ve ad soylu sözcüklerin işaretli (/+.../) veya işaretsiz (/+Ø/) görevli dil öğeleri ekler, edatlar, ek+ekler, ek+edatlar ve (+Ø) ile birlikte kullanılarak cümlede işin, eylemin yapıldığı zamanı veya gerçekleştiği mekânı (yeri) bildirdikleri kategorinin adıdır (Alyılmaz,

2010, s. 112). Vesikalarda zamanda ve yerde bulunma hâlinin işaretli kullanıma dair çokça örnek bulunmaktadır.

Eski Uygur hukuk vesikalarında bazı anlamlı dil öğeleri zaman anlamı taşıdığı için zamanda bulunma hâli ifade edilirken herhangi bir işarete (morfeme) ihtiyaç duyulmamıştır.

küz+Ø: güz(de)

küz iki küri küncit birürmen: *Güz(de) iki küri susam veririm* (Lo 28 / 4-5).

yaz+Ø: yaz

güz+Ø: güz

bu çaonı ogul tigin yeñgemizke **yaz küz** kim kelser tegürüp birürbiz: *Bu çaoyu Ogul Tigin ve yeñgemize yaz güz kim gelse ulaştırıp veririz* (Mi 17 / 6-7-8).

miñ yıl tümen kün+Ø: bin yıl on bin gün

bu k(a)r(a)baş üze **miñ yıl tümen kün** eniçük erklig bolzun: *Bu köleye bin yıl on bin gün Eniçük sahip olsun* (Sa 23 / 8-9).

3.2.6. Hedef Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

yuñlaqlıq+Ø: kullanmak için

küskü yıl üçünç ay altı yangıka maña ozmış togrılka **yuñlaqlıq** kümüş k(e)rgek bolup öz borluğumnu basa togrılka toguru tomlıtu sattım: *Sıçan yıl(ının) üçüncü ay(ının) altı(ncı) gün(ün)de bana Ozmuş Toğrıl'a kullanmak (için) gümüş gerek olup kendi üzüm bağımu Basa Toğrıl'a doğrudan sattım* (Sa 05 / 1-2-3).

3.3. Yükleme-Fiilde Yer Alan İşaretsiz Görev Öğeleri

3.3.1. Şahıs Eklerinin İşaretsiz Kullanımı

1. İşaretsiz Görev Öğesinin I. Teklik Şahıs Eki Olarak Kullanımı

algu erti (<al-Ø-Ø-gu+er-Ø): alacaktı(m)

yırn yıl altınç ay sekiz yañıka men kutlug y(e)gen toñatan yüz kuanpu **algu erti**: *Yılan yıl(ının) altıncı ay(ının) sekiz(inci) gün(ün)de ben Kutlug, Yegen Toña'dan yüz kuanpu alacaktı(m)* (Lo 04 / 1-2).

tutsar (tut-Ø-Ø-sar+er-Ø): tutarsa(m)

yoğbar bolsar (yoğbar bol-Ø-Ø-sar+er-Ø): kaybolursa(m)

kaç ay **tutsar** bu oğ yañça asıgı birle köni birürmen böz biriginçe **yoğbar bolsar** evtekiler köni birzün: *Kaç ay tutarsam bu töreye göre faizi ile doğru bir şekilde veririm. Pamuk kumaş verinceye kadar kaybolursam evdekiler doğru bir şekilde versin* (Lo 06 / 7-8-9).

2. İşaretsiz Görev Öğesinin III. Teklik Şahıs Eki Olarak Kullanımı

tapla-mış (<tapla-Ø-Ø-mış+Ø-Ø+Ø): istemiş

an tirekke **taplamış** anıça tenglig k(a)rabaş: *An Tirek'e bunun gibi bir köle istemiş* (Sa 19 / 14).

kal-dı (<kal-Ø-Ø-dı+Ø-Ø+Ø): kaldı

çoçotakı taysañ borluq balıq borluq taştın kaç bölük yirniñ satagı altı yüz yastuq çao içindin yüz yastuq birip qalğan **biş yüz yastuq çao** kaldı: *Koço'daki Taysan üzüm bağı (ve) şehir(deki) üzüm bağı dışında birkaç parça yerin bedeli altı yüz yastık çao içinden yüz yastık verip kalan(dan) beş yüz yastık çao kaldı* (Mi 17 / 3-6).

Sonuç

Eski Uygur hukuk vesikalarında görevli ögelerin bazıları ekleşme gerçekleştirilirken dillerin gelişmesini sürekli etkileyen **kolaylık** (économie) ve **anlaşılabilirlik** (compréhensibilité) kanunları gereği zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz durumda kalmışlardır.

Eski Türkçe döneminin ikinci devresini oluşturan Eski Uygur Türkçesi döneminde din dışı konularda yazılmış eserler ya da sivil belgeler olarak tasnif edilen herhangi bir sanatsal amaçla ya da estetik kaygıyla oluşturulmamış metinler olan eski Uygur hukuk vesikalarında bulunan işaretsiz görev ögeleri Türkçenin ulaştığı yüksek seviyeyi göstermesi / kanıtlaması bakımından önemlidir. Buna ek olarak kişilerin birbirleriyle ve devletle yaptıkları anlaşmalarda kullandıkları dilde de işaretsiz görev ögelerinin sıkça kullanılması bu ögelerin işlevselliğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (1999). Zamir n'si eski bir iyelik ekinin kalıntısı olabilir mi? *Türk Gramerinin Sorunları II*, 403-415.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili*, 620, 534-540.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- Alyılmaz, C. (2013). Karı Çor Tigin Yazıtı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 1-61.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek Yolu kavşağının ölümsüzlük eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, S. (1998). *Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinin Uygurcasının söz dizimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, S. (2010a). Türkçede olumsuz fiillerin geniş zaman biçimbirimi. *Turkish Studies*, 5(4), 87-118.
- Alyılmaz, S. (2010b). Türkiye Türkçesinde bulunma hâli kategorisi. *Dil Araştırmaları*, 7, 107-123.
- Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-i Müze-dûzluk (inceleme-metin-dizin)*. Ankara: Elik Yayınları.
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2014). Eski Türk kadın heykellerinin düşündürdükleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(4), 1-33.
- Arat, R. R. (1987). *Makaleler*. (haz. Osman Fikri SERTKAYA). Cilt 1 Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

- Aydın, Hasene (2012). Dilde sıfır birim ve sıfır biçimbirimin kullanımı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/2 Spring, 169-181.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesinde biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Börekçi, M. (2000). Türkçede hal eklerinin işlevsel olarak sınıflandırılması. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 245-276.
- Caferoğlu, A. (1934). Uygurlarda hukuk ve maliye ıstılahları. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Cilt IV, 1-44.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clark, L. (1975). *Introduction to the Uyghur civil document of East Turkestan (13th-14th CC.)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana: Indiana University.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gabain, A.V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1982). *Standart Türkiye Türkçesi (STT) 'nin formanlarının enformatif değerleri*. Erzurum.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Hunutlu, Ü. (2019). Atebetü'l-Hakâyık'ta eksilteli yapılar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(Ek Sayı 1), 785-809.
- İzgi, Ö. (1987). *Uygurlann siyasi ve kültürel tarihi (hukuk vesikalarına göre)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mert, O. (2003). Türkçe'de hâl kategorisi ve öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 25-32.
- Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında kullanılan işaretli (/o/) görev öğeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes, Tariat-Şine-Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Özyetgin, A. M. (2014). *İslam öncesi Uygurlarda toprak hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Raschmann, S.C. (2009). *Alttürkische handschriften teil 14, dokumente teil 2*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Sertkaya, O. F., Alyılmaz, C. ve Battulga, Ts. (2001). *Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü*. Ankara.
- Tezcan, S. (1978). En eski Türk dili ve yazını. *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, 1978, Ankara s. 271-323.
- Uzun, N. E. (1990). Atasözlerinin kısalığı ya da dilbilimsel eksilti sorunu. *A.Ü. DTCF Dergisi*, 33(1-2), 141-150.

Üstünova, K. (2004). Dede Korkut Destanları ve sentaktik paralelizimde eksiltili yapıların rolü. *TDAY-Belleten 1998/1*, 161-169.

Yamada, N. (1993). *Uigurubun keiyaku monjo shūsei. Sammlung uigurischer Kontrakte*. (Haz. Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umemura, Takao Moriyasu), Cilt I: Gesammelte Arbeiten über die uigurischen Dokumente von N. Yamada. Cilt II: Textband. Texte in Transkription und Übersetzung, Bemerkungen, Listen, Bibliographie und Wörterverzeichnis. Cilt III: Faksimileband, Osaka: Osaka University Press.

Extended Abstract

After the fall of the II. Köktürk State, the Uyghurs took the Turkish tribe and communities under their rule and established the Uyghur State in Ötüken. Both in the political field and in language and literature during this first period (Kutlug Bilge Kölağan and Moyun Çor Kağan), which is the continuation of the II. Köktürk State, inscriptions were erected. In 762, when Böğü Kagan accepted Manihaim as the state religion, fundamental changes occurred in Uyghur social and cultural life. In particular, the migrant settler way of life is replaced by a settled life, and Tengrism is replaced by Manihaim, Buddhism, Islam and Christianity. Turkish translations into Old Uyghur in order to make the commandments of religions a way of life under the influence of new and different religions have led to the emergence of a large religious literature that has not been seen in any era of Turkish. Intangible term signification found in works written on the basis of religion, morality and philosophy under the influence of different languages, religions and cultures have enriched the vocabulary of Turkish and enabled the production of Turkish term signification as the equivalent of foreign term significations.

In the Old Uyghur Turkic period, besides religious literature, there are also texts written on non-religious topics. Undoubtedly, the old Uyghur law documents, which contain important information about the Turkish number system, conception of history, vocabulary, law and agricultural terms, life and belief system, social, cultural and economic situation, in short, shed light on every aspect of the old Uyghur life, are important.

Unmarked functional element were also used for reasons such as telling a lot with few words, using an artistic language, and not making mistakes in writing in works that have the characteristics of a literary text. However, the use of unmarked functional element in accordance with the principle of “least effort law” in the texts of functional agreements that have a formal nature, such as the old Uyghur law documents, away from the concern of making art, makes the issue interesting.

Unmarked functional element found in the old Uyghur law documents have been examined in three main headings, including “Unmarked Functional Element in General Meaningful Language Elements Established by Multiple Significance Elements”, “Unmarked Functional Element in Verb and Noun Base”, “Unmarked Functional Element in Conceptual Relations.”

There is an unmarked functional element in the completing element of indefinite noun phrase, which are general meaningful language elements. In verb phrases that are other general meaningful language elements, no signs were used for object attachment in structures based on the object + verb phrase. In the old Uyghur law documents, there is no outward task language elements indicating the relationship between the qualitative adjective and the noun. the only example of this has been identified.

In the old Uyghur law documents, nouns are based on singular, plural and generality, while verbs are based on entering the forms of affirmation, negation and generality. Unmarked functional elements are in the bases of singular and generality of nouns, and unmarked in the bases of negation and generality of verbs (/∅/) it is used as.

Conceptual relations are temporary. Conceptual relations are studied in two categories: noun and verb. In the noun category, possessive, accusative, determined cases and some case suffixes in the case category are used unmarked. In the verb category personal endings are unmarked.

As a result, some of the elements in the old Uyghur law documents were sometimes quite worn due to the laws of economy of the language (économie) and intelligibility (compréhensibilité) of the languages, and sometimes they left their duties to other elements of functional and meaningful, or they were unmarked (non-maryiteyeué) against a marked element at the beginning. they are in the situation.

The unmarked functional elements in the old Uyghur law documents, which are texts that were classified as non-religious works or civil documents in the Old Uyghur Turkic period, which constitutes the second period of the Old Turkic period, were not created for any artistic purpose or aesthetic concern. It is important in terms of showing / proving. In addition, the frequent use of unmarked functional elements in the language that people use in their agreements with each other and with the state reveals the functionality of these elements.